

Vliv mobilních telefonů na postavení žáků ve vrstevnické skupině nebo také žáci v éře mobilních telefonů

Martin Dolejš

*Student psychologie FF UP Olomouc
člen týmu projektu „A nebo...“, Katedra psychologie, FF UP Olomouc
vdolek@atlas.cz*

Abstrakt

Ve svém příspěvku se snažím shrnout poznatky z výzkumu, týkajícího se mobilních telefonů a postavení žáka ve vrstevnické skupině. Tento výzkum se opírá o teoretické poznatky z oblasti psychologie malých sociálních skupin a o poznatky z oblasti fungování školní třídy a rolí, které se v ní objevují. Data, které jsem nasbíral od žáků, se týkala postavení jednotlivých žáků ve školní třídě a toho, jak žáci využívají mobilní telefony. Do výzkumného vzorku jsem zahrnul děti od 11 do 16 let, které navštěvovaly šestou až devátou třídu ve dvou základních školách v Chebu. Dohromady se mého výzkumu zúčastnilo 8 tříd s počtem 202 žáků, ale vyplněné dotazníky odevzdalo jen 139 žáků. Data, která jsem od těchto 139 žáků získal, jsem vzájemně porovnal a k tomuto porovnání jsem využil test nezávislosti pro kontingenční tabulky a koeficient kontingence C. Výsledky tohoto výzkumu mohou být využity v rámci podobně tématicky založených výzkumů. Využití může být také v ekonomickém sektoru, v oblasti psychologie a sociologie.

Klíčová slova: školní třída, žák, spolužák, mobilní telefony, radiokomunikace, SO-RA-D.

Úvod

V tomto příspěvku se zaměřím hlavně na sociální stránku lidského života, protože je důležitá z hlediska soužití žáka s ostatními členy kolektivu a umožňuje mu osobní vývoj. Jedinec je od svého narození součástí různých skupin. V každé této skupině je více či méně v interakci s druhými jedinci a je delší či kratší čas její součástí. Některé jsou méně důležité a jiné více důležité pro vývoj jedince. Myslím si, že mezi ty důležité skupiny ve vývoji jedince patří i školní třída. Možná se ptáte proč, ale odpověď je jednoduchá, protože ji jedinec navštěvuje ve věku, kdy je jeho celkový vývoj velmi progresivní a také proto, protože je to jedna ze skupin, ve které jedinec působí v tomto věku přímo.

Jedincova interakce ve školní třídě mu pomáhá rozvíjet jeho „já“ a utvářet si své místo na tomto světě. Jedinec působí na svou školní třídu různými způsoby chování a jednání. Jde tu hlavně o jeho chování vůči členům skupiny, které vychází z individuality tohoto jedince, a toto chování má vliv na jeho postavení ve školní třídě.

Interakce mezi jedinci neprobíhá dnes již jen formou osobní komunikace nebo písemnou formou. V dnešní době se do popředí dostávají různé technické prostředky, které jedinec využívá ke komunikaci s druhými lidmi. Mezi tyto technické prostředky může být zařazen pevně zabudovaný

telefon, mobilní telefon, internet, fax atd. Tyto prostředky zrychlují životní tempo a stávají se součástí lidského života.

Svým příspěvkem se snažím informovat odborníky i laickou veřejnost o tom, jak děti využívají mobilní telefony, jak vlastnictví mobilního telefonu pomáhá jedinci ve vytváření jeho postavení ve školní třídě. Dnes si mladí lidé myslí, nebo jsou dokonce přesvědčeni, že bez mobilního telefonu se již nedá žít, a že jedinci, kteří mobilní telefon nevlastní, jsou divní nebo zaostalí. Proto jsem se tímto tématem začal zabývat a výsledky svého snažení budu prezentovat v dalších částech tohoto příspěvku.

Teoretické zakotvení výzkumu

Školní třída je ve své podstatě malou sociální skupinou, která funguje po určitou dobu, ale maximálně 9 let. V psychologii existuje několik definic malé sociální skupiny. Například M. Nakonečný (1999, s. 215) píše, že „malé skupiny tvoří osoby, které se navzájem znají, navzájem spolu komunikují a jsou formálně nebo neformálně integrovány nějakým společným cílem“. Obecně se dá říci, že školní třída je ta skupina, kde počet členů nepřevyšuje číslo třicet pět, všichni se vzájemně znají, mají společné cíle, plány a normy a všichni se určitou, větší nebo menší mírou podílejí na jejím fungování.

Každá malá sociální skupina má své normy, které můžeme chápat „jako systém požadavků kladených na členy skupiny, jež vyjadřují, co se očekává od jejich chování v určitých situacích a také vymezují jejich aprobaci a dezaprobaci“ (Černoušková, 1987, s. 12). Školní kolektiv respektive školní třída má mnoho psaných, ale ještě více nepsaných norem, které musí každý žák dodržovat, aby vůbec byl dalšími spolužáky přijímán a nebyl na okraji daného kolektivu.

Každý jedinec dané školní třídy má také svou pozici v tomto skupinovém útvaru. Některý jedinec může být ve školní třídě hvězdou, což je sociometrické označení pro jedince, který dostal maximální počet pozitivních a negativních voleb. Dalšími sociometrickými pozicemi jsou outsider, izobát, šedá eminence, antihvězda a jedinec s ambivalentním statutem. Role, kterou jedinec v daném kolektivu získá, může být ovlivněna jeho osobnostními charakteristikami, jeho socioekonomickým statutem nebo dokonce jen vlastněním nějakého hmotného předmětu.

Kromě těchto sociometrických pozic má dítě ve škole také oficiální roli, a to roli žáka, která je charakterizována zařazením dítěte do určité třídy, vztahem k určitému učiteli a ke spolužákům. Vztah jak ke třídě, tak i k učiteli se v průběhu školní docházky mění, a to v důsledku vlastního vývoje dítěte.

Vývoji podléhá i druhá oficiální role a to role spolužáka, která pro dítě znamená schopnost adaptovat se na třídu, dosažení určité pozice, ocenění a přijetí třídou. Dítě musí být schopno bez větších problémů zvládat různé vztahy se spolužáky a reagovat podle vzniklé situace. Zvládání těchto prvků je něčím jiným než dobrý prospěch. Tato role mu umožňuje rozvíjet sociální inteligenci a schopnost komunikace s ostatními spolužáky.

Role spolužáka je pro dítě dost významná. Její základní znaky jsou souřadnost a nevýběrovost. Dítě je na stejné rovině jako ostatní spolužáci a nemůže si své spolužáky vybírat, protože jsou mu předem dáni.

Jak už jsem uvedl dříve, třída je uzavřenou skupinou, která umožňuje dítěti lépe se socializovat, protože se učí rozumět projevům chování spolužáků, navazovat kontakty, prosazovat se, soupeřit, spolupracovat atd. Spolužáci mu však umožňují také uspokojovat určité potřeby. Spolužáci mohou být zdrojem citové jistoty, bezpečí a stimulace. Žák může díky skupině uspokojovat potřebu seberealizace a sebeprosazování.

Hrabal (1989) uvádí dva základní faktory, které ovlivňují postavení dítěte ve školní třídě:

- (1) sympatie neboli oblíbenost – jde hlavně o schopnost dobře navazovat a udržovat kontakty se spolužáky. Dítě je oblíbenější, když dokáže empaticky vnímat spolužáky, dokáže pomoci. Důležité je jeho celkové emoční ladění. Na druhé straně, dítě které nedokáže komunikovat, spolupracovat a jeho emoční ladění je více negativní, může mít problémy se svými spolužáky a může být v jejich očích neoblíbené;
- (2) míra vlivu – dítě si získává vliv ve třídě na základě určitých vlastností, které imponují ostatním spolužákům. Mezi takové vlastnosti se řadí odvaha, sebedůvěra, fyzická síla, vzhled, atraktivnost a celková fyzická a psychická zdatnost. Ještě jeden prvek může mít za následek zvýšení vlivu: vlastnictví nějaké imponující věci (hračky, oblečení atd.). Dítě, které má minimální vliv a je neimponující pro své spolužáky, má většinou tyto vlastnosti: neprůbojnost, úzkostnost a neschopnost se bránit, ale i nízký socioekonomický status. Jiná národnost nebo handicap může negativně působit na míru vlivu dítěte ve školní třídě.

Děti se k sobě ve třídě určitým způsobem chovají a toto chování se v průběhu školního věku a v závislosti na vývoji mění. Uvádím zde výčet chování podle Laška (2001):

- (1) sdílení – toto chování se projevuje sdílením určitého teritoria nebo věci, něčeho společného;
- (2) podpora a pomoc – spolužáci se vzájemně podporují a pomáhají si před dospělými nebo před nepřátelskou skupinou. Toto chování se může projevovat i zastáváním se spolužáka před učitelem nebo ostatními;
- (3) napodobování – toto chování se vyznačuje tím, že prestižnější a mocnější děti ve třídě jsou napodobovány ostatními. Děti napodobují chování, gesta, ale i další vlastnosti, které u daného spolužáka vidí;
- (4) předvádění a vytahování – jde o chování, jímž se jedinec snaží potvrdit vlastní hodnotu před ostatními. Dítě se snaží upoutat pozornost spolužáků zdůrazňováním vlastní lepší kvality;
- (5) soupeření a rivalita – jedinec se snaží prosadit své kvality pomocí školní práce nebo v oblastech, které s vyučováním nesouvisí (u starších žáků);
- (6) žalování – toto chování se objevuje hlavně u mladších žáků, kteří se jím snaží ubránit před ostatními. Hledají spojence v učiteli;
- (7) posmívání – dítě se snaží snížit pozici jiného dítěte a svou zvýšit pomocí žertování a poukazování na určité chyby daného jedince;
- (8) vnučování se a podlézání – jde o způsob, kterým se neúspěšní a neatraktivní žáci snaží získat alespoň určitou sociální akceptaci. Dítě se snaží získat vliv a sympatie pomocí posluhování a využívání hmotných prostředků, kterými si chce na svou stranu získat vlivné a sympatické spolužáky;

- (9) agresivní chování – může být znakem emoční a sociální nevypělosti dítěte. Většinou jde o rvačky, které mají určitý charakter a určité tolerované hranice.

Každá role, kterou jedinec zastává, se v průběhu jeho života určitým způsobem vyvíjí. Mohu zde spekulovat, které determinanty to způsobují, nicméně zde jsou dvě hlavní, a to vývoj a utváření osobnosti dítěte a změny dějící se v prostředí. Dítě vstupuje do školní třídy v době, kdy je to nediferencovaná skupina, která se v průběhu času též určitým způsobem vyvíjí, což se odráží v roli dítěte. Rozdělím zde věk dítěte, který tráví ve škole, do tří období.

Dítě *mladšího školního věku* vidí a chápe třídu jako velkou skupinu a málo rozeznává jednotlivé spolužáky. Kontakty s ostatními spolužáky jsou náhodné a výběr kamaráda je dán například prostorovou blízkostí. Svého spolužáka hodnotí podle názoru učitele, který má v této době pro dítě důležitou funkci. Kromě názoru učitele se ještě na hodnocení spolužáků podílí jejich zevnějšek. Dítě má v tomto období tendenci odmítat odlišnost a přijímat určitý stereotyp, jenž vychází z jeho zkušenosti. Má neustále tendenci potvrzovat svoji pozici ve třídě, která vychází z jeho egocentrismu. Komunikace mezi žáky je charakteristická převahou slangu, využíváním citoslovcí a zdůrazňováním neverbálních prvků v komunikaci. To vše je doprovázeno hlučností.

Postupně dítě roste do *středního školního věku*, vzrůstá jeho zájem o spolužáky a snaha dosáhnout co nejlepší pozice. Dítě začíná hodnotit spolužáky více podle svých názorů, čímž ustupuje vliv názorů učitele. Při posuzování využívá více různých kritérií, ale jeho názor na spolužáka je ještě spíše globální s negativním nebo pozitivním postojem k němu.

V tomto období má již dítě vytvořenou pozici podle míry obliby a prestiže. Tato problematika je dobře popsána v knize M. Vágnerové (2001), která tyto pozice rozděluje na:

- (1) pozice vůdce – dítě má vysokou prestiž a sociální vliv, což u něj podporuje růst určitých vlastností, které nemusí být vždy žádoucí; pozitivním důsledkem může být samostatnost, nezávislost a sebejistota;
- (2) pozice agresora – jedinec se ve třídě prosazuje neadekvátním způsobem chování; je většinou třídy odmítán a jeho chování narušuje celkové klima třídy;
- (3) pozice oblíbeného žáka – tato pozice se liší od pozice vůdce tím, že vůdce má vysokou prestiž a značný vliv, ale nemusí být oblíbený, kdežto žák na této pozici je ve třídě oblíbený a jeho názory jsou spolužáky přijímány;
- (4) pozice dobrého kamaráda – tato pozice je charakterizována menším vlivem, ale větší sympatií; dítě na této pozici je přátelské, rádo pomůže, nevytahuje se, ale může mít problémy vyjádřit své názory a potřeby;
- (5) pozice přijatelného spolužáka – dítě má průměrný vliv a oblíbenost; dítě ničím nevyniká, není ničím výjimečné a ostatním spolužákům nevadí; často se objevuje konformní chování, bez problémů akceptuje ostatní a rychle se přizpůsobuje;
- (6) pozice odmítaného žáka – často jde o dítě, jehož sociální postavení, chování a zevnějšek je něčím odlišný; se spolužáky si moc nerozumí a působí odpudivě;
- (7) pozice šaška – svou pozici si dítě získává předváděním a prestiž, kterou u spolužáků získává, je omezena;

- (8) pozice upláceče a otroka – dítě si získává sympatii spolužáků buď poskytováním materiálních výhod, nebo jako sloužící mocnějšímu spolužákovi;
- (9) pozice sociálního outsidera – dítě je pro kolektiv nesympatické a neimponující; příčinou takového chování spolužáků může být jeho sociální postavení, způsob chování, styl života atd.;
- (10) pozice nemožného žáka – jde většinou o žáky neklidné, dráždivé a výbušné;
- (11) pozice postiženého žáka – tato pozice je dána somatickým stavem dítěte; dítě ve skupině nemá žádný vliv a sympatie, jichž se mu od spolužáků dostává, jsou spíše soucitem a tendencí projevovat se altruisticky.

Normy skupiny musí být všemi členy bezpodmínečně respektovány. Jestliže tak členové nečiní, jsou ostatními odmítáni a mohou být izolováni od kolektivu. Většina dětí se chová konformně, protože jim hrozí odmítnutí a ztráta vybudované pozice.

Na konci prvního stupně základní školy ubývá význam norem prezentovaných učitelem. Děti od sebe vzájemně vyžadují spravedlnost a rovnost. Jsou schopny solidarity a poskytnutí pomoci, ale očekávají, že se jim jejich úsilí vrátí stejným způsobem.

Děti mají rády přesně vymezené hranice a normy skupiny a chovají se dost odmítavě k projevům normy porušujícím. V tomto období dochází také k větší identifikaci s částí skupiny, která je stejného pohlaví. Chlapci se častěji baví mezi sebou a dívky naopak, což způsobuje určité způsoby chování, které jsou společensky přijímané a vhodné. Chlapci vytváří jednu celistvou kamarádkou skupinu, kdežto dívky se vzájemně kamarádí v dyádách a triádách. To, jak konformně se většina dětí chová, jim umožňuje vystupovat a jednat jako celek.

Období staršího žáka se projevuje vzrůstající tendencí všimnout si více spolužáků. Dospívající je schopen hodnotit své spolužáky podle podstatných osobních vlastností. Skupina dívek a skupina chlapců se pomalu rozpadá a žáci začínají více komunikovat s opačným pohlavím, což je dáno jejich vzrůstajícím zájmem o poznání opačného pohlaví. Skupina se naopak začíná dělit podle budoucí profesní role. Dospívající se začínají rozdělovat na skupinu budoucích středoškoláků a skupinu učňů.

Dodržování skupinových norem roste, a tyto normy získávají často dost velkou převahu nad normami školy. Dospívající mají také větší tendenci se vzájemně napodobovat. Tato stylizace se projevuje hlavně v oblečení, ve způsobu komunikace, v druhu aktivit a v postojích k učitelům a ke škole obecně.

Komunikace je v tomto věku dost specifická. Dospívající využívají hrubší, vulgárnější a slangové výrazy. Při komunikaci se objevuje teatralita, která má umožnit upoutat pozornost spolužáků. Určité komunikační vzorce se mohou stát prvkem skupinové identity. Na konci tohoto období se jedinec začíná osamostatňovat ze závislosti na školní třídě a ustupuje do pozadí i jeho konformní jednání.

Neměl bych v tomto příspěvku také zapomenout na několik informací a údajů z oblasti radiokomunikace a mobilních telefonů ve světě a v České republice, protože informace z této oblasti nejsou v knižní a ani v datové podobě (internet) uceleně zpracovány.

Vše začíná již v roce 1901, kdy byla Marconim poslána první zpráva pomocí Morseovy abecedy přes Atlantický oceán a o několik let později z Anglie do Austrálie. Krátce potom, a to v roce 1906, se R. Fessendovi podařilo přenést lidský hlas a v tomto roce také byla podepsaná mezinárodní dohoda o využívání Etheru. Ve 20. – 30. letech 20. století proběhl rapidní nárůst nákupu radiopřijímačů do domácností. Přišla II. světová válka a investice armády do radiokomunikací byly obrovské, což pomohlo rychlému výzkumu a rozvoji telekomunikačních technologií.

První mobilní telefon byl tak velký, že zabíral většinu zavazadlového prostoru. Rok 1947 byl zajímavý tím, že společnost AT&T v St. Louis vytvořila první městskou komunikační síť, která se pak rozšířila do dalších 25 měst. Tato síť byla značně omezena svou kapacitou. V tomto roce firma AT&T objevila celulární síť, které řešily problémy s nedostatkem volných frekvencí. Ke komerčnímu využití dochází v roce 1983 v Chicagu, ale Evropa měla ve vývoji mobilních telefonů v této době hlavní slovo. Již v roce 1969 proběhla norská telekomunikační konference, kde byla nastíněna budoucnost mobilních telefonů. Chvíli po této konferenci vzniká síť NMT pracující na 450 MHz. První země, která tuto síť v roce 1981 zavedla, byla Saudská Arábie. Rok poté vznikla GSM síť, název GSM znamená Groupe Special Mobilite, a tento systém byl poprvé spuštěn v roce 1991. Výhodou tohoto systému je jeho globálnost, což umožňuje používat mobilní telefon na celém světě, ale musí se vzít v úvahu, že zde budou k tomu vytvořeny podmínky. Dalšími výhodami je nesnadné nabourání této sítě a nemožnost volat na cizí účet. Nevýhodou je dosah přístroje, což zvyšuje náklady na provoz sítě, protože telekomunikační společnosti musí budovat velmi hustou síť (dosah – v zástavbě 270-500 m; ve volném terénu 0,5-4 km). V GSM síti se služby rozdělují na čtyři základní části, a to přenosové služby, telepatické služby, telefonní služby a doplňkové služby. Všechny mobilní telefony požívající GSM síť musí mít SIM kartu (Subscriber Identification Module). Bez ní by telefon nefungoval. Tato karta je vyráběná ve dvou provedeních, a to malá a velká. Oba tyto typy fungují na podobném principu. Karta je vyrobena z recyklovatelného polykarbonátu a vydrží až 85 °C.

Mobilní telefony umožňují kromě volání posílat SMS¹ zprávy. První byla poslána v prosinci 1992 v anglické síti Vodaphone. SMS zpráva se posílá buď v sedmibitovém formátu o velikosti 140 znaků nebo v osmibitovém formátu velikosti 160 znaků. SMS zprávy mají několik výhod, pro které si získaly velkou popularitu. První výhodou je uložení a doručení zprávy, jestliže jedinec odešle SMS a příjemce zprávy není přítomen v síti. V takovém případě se zpráva uloží a je příjemci odeslána hned, až se připojí na síť. Další výhodou je potvrzení o doručení SMS zprávy, jestliže příjemce obdrží SMS zprávu, tak odesílatel dostane doručenkou. Další výhody už nejsou technického charakteru, ale více psychologického, protože SMS zpráva umožňuje odesílateli vyjádřit se přesněji bez vnitřního omezování a umožňuje mu také rozmyslet si danou SMS. Tyto výhody se při telefonování moc neobjevují, protože jedinec za prvé mluví v „reálném čase“ a přímo s příjemcem a za druhé zde není tolik času na uvažování o jednotlivých otázkách a odpovědích. Nevýhodou je limitovaná délka a nízká flexibilita struktury zprávy. V roce 2004 bylo odesláno na celém světě 50-60 miliard SMS. Důležité je, že za SMS zprávu se zaplatí stejně jako za půl minuty hovoru, přesto je mezi zákazníky velmi oblíbená. (<http://mobil.idnes.cz>, 2005)

V ČR se radiokomunikace rozvíjely pomalu a první český mobilní telefon byl vyroben ve firmě Tesla pod jménem AMR. Oproti dnešním měl hodně nevýhod. Byl velký, těžký, měl menší dosah a volající musel vědět, kde se volaný nachází a podle toho volit předvolbu. V roce 1990 vzniká u nás první mobilní síť firmy Eurotel. Mobilní telefony a služby s nimi spojené byly však velmi drahé a mělo je několik málo tisíc lidí. Tyto mobilní telefony byly větší a vážily několikanásobně víc než

1 Short Message Service

dnešní přístroje. Proto byly dobré například jen do automobilů, ale ne na nošení v ruce. Hitem se mobilní telefony stávají v roce 1996, kdy Eurotel zavádí GSM do České republiky, a v důsledku toho klesá cena přístrojů i služeb. V roce 1997 přichází na trh nová radiokomunikační firma Paegas (dnes O2) a dochází opět k rapidnímu poklesu cen. Ceny klesly na úroveň, která byla přijatelná pro široké spektrum obyvatel. Po několika letech přistupuje na trh třetí operátor, Český mobil (dnes Vodafone). Konkurenční boj je v ČR velmi důrazný, což se odráží na ceně a množství služeb, které operátoři nabízejí. V ČR je více služeb za nižší ceny než v některých evropských zemích nebo v USA. Výhled do budoucnosti je velmi příjemný, protože tři čeští operátoři si zakoupili licenci na síť třetí generace UMTS, což bude mít za následek ještě nižší ceny a více služeb. Také se předpokládá, že v roce 2015 se v ČR objeví síť čtvrté generace (<http://mobil.idnes.cz>, 2005).

Aplikovaná metodika

Pro výzkum jsem využil dvě metody a to standardizovanou metodu „sociometricko-ratingový dotazník (SO-RA-D)“ a svůj nestandardizovaný screeningový dotazník na zjišťování údajů týkajících se mobilních telefonů.

Dotazník SO-RA-D byl vytvořen V. Hrabalem v roce 1978. Tento dotazník umožňuje získat údaje o interindividuálních vztazích mezi žáky ve třídě. Údaje mohou být analyzovány jak z hlediska struktury a charakteristiky třídy, tak i z hlediska role a pozice jednotlivých žáků. Dotazník se hlavně zpracovává přes sociometrickou matici, kde jsou výsledky vyjádřeny kvantitativně v indexech vlivu, oblíbenosti a náklonnosti. Dotazník má široké možnosti aplikace a může být využit při diagnostice pozic ve skupině, podskupin a skupin. SO-RA-D se může použít od 6. třídy (11-12 let), ale výsledky jsou reliabilnější a validnější s rostoucím věkem. Samotné vyplňování a instrukce trvá 45 minut a administrace v mém výzkumu probíhala skupinově. Metoda umožňuje výsledky převést na steny a s nimi dále pracovat.

V České republice neexistuje standardizovaný nebo i nestandardizovaný dotazník, který by zjišťoval údaje týkající se mobilních telefonů. Proto jsem byl nucen vytvořit vlastní dotazník, který by mi pomohl získat potřebné údaje o mobilních telefonech. Tento dotazník se skládá z 31 otázek, kde první tři otázky se týkají osobních charakteristik žáka, a to pohlaví, věku a ročníku, který navštěvuje. Otázka číslo 4 až otázka číslo 24 jsou zaměřeny hlavně na informace o mobilních telefonech. Pomocí těchto otázek jsem se snažil zachytit celou problematiku. Nacházejí se zde otázky, které se zaměřují na: používání telefonu pro komunikaci, a to jak pro slovní, tak i pro písemnou; spokojenost s mobilním telefonem a jeho užitečností; typ přístroje, délku vlastnění přístroje; atd. Posledních 8 otázek se ptá na socioekonomické postavení rodiny (vzdělání rodičů, druh a velikost bydlení atd.)

Odpovědi na otázky byly trojího typu. Buď měly doplňující odpovědi, kde jedinec musel shrnout svou odpověď do několika slov, a ta do dotazníku napsat. Druhým typem byly otázky, kde probandi museli odpovědět zaškrtnutím jedné z předložených možností. Poslední typ otázek byl ten, kde žák zaškrtnl několik možností z předloženého výběru.

Dotazník jsem zadával skupinově a doba administrace se pohybovala kolem 10-15 minut. Žákům bylo před zahájením vysvětleno, jak mají odpovídat, co mají dělat, když zaškrtnou odpověď, která jim nevyhovuje atd.

Tento dotazník jsem před výzkumem nechal vyplnit v rámci pilotní studie dvěma žáky sedmého ročníku základní školy proto, abych mohl odstranit chyby a přizpůsobit otázky tak, aby lépe postihovaly danou problematiku. Po sebrání dat jsem zjistil, že počet dvou žáků je velmi malý a pro pilotní studii by byl optimální počet deset žáků.

Charakteristika zkoumané populace v kraji a okresu

Když se podíváme na statistické údaje pro školní rok 2004-2005, zjistíme, že v Karlovarském kraji je 27 819 žáků, z toho 49 % dívek, přičemž v okresu Cheb je 7 861 žáků a též 49 % dívek. Věková hranice žáků navštěvujících základní školu je v rozmezí 5 až 16 let.

Počet žáků v okresu Cheb tvoří 28 % všech žáků v Karlovarském kraji a počet tříd v kraji je celkem 1 284. Z toho je 350 v okresu Cheb (27 %). Žáci opakující ročník tvoří v celém kraji jen 2,10 % a žáků s postižením, kteří navštěvují základní školy v Karlovarském kraji, je 1 064, což je 3,8 %. V okresu Cheb se také tyto dva údaje nijak neliší: žáků s postižením je 4% ze všech a žáků opakujících ročník je 2,5 % ze všech.

Dostáváme se k počtu škol v okrese Cheb a ve městě Cheb. V okrese je 21 škol, a tento počet je tvořen základními školami – ZŠ, základními uměleckými školami - ZUŠ, zvláštními školami a speciálními školami. Chebské školy zaujmají 38 % z počtu škol v okrese Cheb.

Do svého výzkumu jsem zahrnul jen základní školy nacházející se v Chebu (6 základních škol), kromě Základní umělecké školy a Zvláštní školy. Z těchto šesti škol jsem vybral náhodným výběrem bez opakování dvě základní školy, a to IV. a VI. ZŠ v Chebu. Náhodný výběr byl proveden losováním označených lístečků z klobouku. Každý lísteček byl označen číslem od jedné do šesti, což je označení jednotlivých základních škol. V těchto dvou školách jsem si vybral pro výzkum třídy od 6. ročníku do 9. ročníku, protože splňují podmínky, které stanovuje sociometricko-ratingový dotazník, pro nějž vyhovují probandi starší 11 let. Z každého ročníku dané školy jsem si vybral opět jen jednu třídu, a to též pomocí náhodného výběru bez opakování. Způsob losování byl stejný jako u losování škol.

Do výzkumu bylo vybráno osm tříd, a to vždy po dvou z daného ročníku. Těchto osm tříd navštěvovalo 202 žáků. Průměrný počet žáků na jednu třídu je 25,25 žáka. Žáci, kteří byli zahrnuti do mého výzkumu, museli odevzdat písemný souhlas od rodičů. Písemnou formu tohoto souhlasu jsem rozdál měsíc před zahájením vlastního testování a na začátku testování jsem obdržel 139 souhlasů. Z toho vyplývá, že jsem získal 139 sociometrických dotazníků a 139 dotazníků týkajících se mobilních telefonů.

Dívky zaujmají 49 % všech žáků ve třídě, což je stejné jako v Karlovarském kraji i v Chebském okrese. Dotazník o mobilních telefonech a SO-RA-D vyplnilo 139 žáků (68,8 %), souhlas rodičů nemělo ve vzorku 45 žáků (22,3 %) a nepřítomných, respektive nemocných bylo 18 žáků (8,9 %).

Analýza a prezentace získaných dat

Dotazník týkající se mobilních telefonů vyplnilo 139 žáků šestých až devátých tříd. Tento dotazník umožnil získat zajímavá data o využívání a vlastnění mobilního telefonu dítětem. Zmiňuji zde jen ty výsledky, které se mi zdály důležité.

- Mobilní telefon v mém vzorku nevlastnilo jen 11 dětí, což je 8 % ze všech zkoumaných dětí.
- Účet za mobilní telefon platí většinou rodiče dětí, a to u 114 dětí (88 %) a jen ve 13 případech prarodiče.
- Výše tohoto měsíčního účtu za služby spojené s mobilním telefonem se pohybuje do 500,- Kč ve 111 případech (87 %) a jen u 13 % žáků (17 jedinců) je měsíční poplatek větší než 500,- Kč.
- Měsíčně každý druhý žák pošle ze svého mobilního telefonu maximálně 50 SMS a jen čtvrtina žáků pošle maximálně 100 SMS měsíčně. Šest žáků (4 %) z mého vzorku posílá měsíčně více než 200 SMS.
- Žáci posílají nejvíce SMS svým kamarádům nebo kamarádkám a to v 86 případech (67 %). Také je zajímavé, že jen 16% žáků (21 jedinců) pošle nejvíce SMS rodičům. V 19 případech posílají nejčastěji SMS někomu jinému – strýci, sestřenci, tetě nebo někomu dalšímu.
- Žáci nejčastěji volají rodičům a kamarádům, a to v 56, respektive 57 případech (44 %). Objevuje se 11 % žáků (14 jedinců), kteří volají nejčastěji někomu jinému, například tetě, strýci atd.
- Téma využívání, používání a výměny log je také velmi zajímavé, protože tři čtvrtiny žáků má na svém mobilním telefonu logo a jen 29 případů logo vůbec nepoužívá, což může být způsobeno tím, že vlastní telefon, který logo nepodporuje. S tím souvisí frekvence výměny loga za jiné logo. Každý druhý žák mého vzorku si logo nemění a jsou spokojeni s logem, které mají. Čtvrtina žáků (33 jedinců) mění logo jednou za měsíc a jen 7 % žáků si je mění každý den.
- Zajímavé výsledky jsem zjistil z dat, týkajících se vzdělání rodičů. Necelá jedna třetina žáků (32 %), respektive 56 dětí (40 %) neví, jaké vzdělání má jejich matka či otec. Ve 45 případech má matka středoškolské vzdělání a ve 35 případech má otec středoškolské vzdělání. Jen 12 % žáků (17 jedinců) odpovědělo, že jejich matka má vysokoškolské vzdělání a jen 14 % žáků (19 jedinců) odpovědělo, že jejich otec má vysokoškolské vzdělání.
- Žáci, kteří byly zahrnuti do výzkumu, mají v 77 případech (56 %) jednoho sourozence. Dalších 25 žáků (18 %) mého výzkumu byli jedináčci a také 25 žáků má dva sourozence.
- 56 rodin žáků, kteří byli dotazováni, bydlí v bytech nacházejících se v panelovém domě. Víc než čtvrtina (39 jedinců) rodin bydlí v rodinném domě a 34 dětí bydlí v činžovním domě. V pěti případech bydlí buď na chalupě, nebo někde jinde.

Dotazník SO-RA-D mi umožnil získat data o oblíbenosti, vlivu a náklonnosti každého žáka. Výsledky jsem pomocí standardizačních tabulek převedl na steny a ty jsem využil k dalšímu zpracování.

Data získaná z obou dotazníků jsem využil v testu nezávislosti pro kontingenční tabulku a koeficient kontingence C a provedl jsem statistickou analýzu získaných dat.

Jako první jsem hodnotil vztah mezi vlivem žáků a odpověďmi, které dávali na určitou otázku z dotazníků týkajícího se mobilního telefonu. Vzájemně jsem porovnal: vliv žáků a kolik SMS měsíčně pošlou; vliv žáků a používání loga; vliv žáků a komu nejčastěji posílají SMS; vliv žáků a komu nejčastěji volají. Výsledky testu nezávislosti se pohybovaly v rozmezí $\chi^2 = 1-5$, což je signifikantně nevýznamné a koeficient kontingence C vyšel v rozmezí 0,1-0,2. U těchto hypotéz byla přijata nulová hypotéza.

Jediný signifikantní výsledek byl ve vztahu vlivu žáků a kolik zaplatí měsíčně za provoz svého mobilního telefonu. Zde byl výsledek $\chi^2 = 10,91$. V tabulkách nacházíme $\chi^2_{0,05}(3) = 7,81$, což znamená, že výsledek je významný na hladině 0,05. Koeficient kontingence vyšel C = 0,28. Ne ve všech kategoriích byl počet větší než 5. Tento faktor může mít vliv na výsledek χ^2 .

Stejný postup jsem provedl i u vztahů: obliba žáků a používání loga; obliba žáků a komu nejčastěji volají; obliba žáků a komu nejčastěji posílají SMS. U těchto hypotéz vycházel χ^2 v rozmezí 1-5, což též není signifikantní, a koeficient C v rozmezí 0,1-0,2. U dvou vztahů jsem objevil statistickou významnost, která přesahuje $\chi^2_{(0,05)}$.

První signifikantní výsledek se týkal obliby žáků a počtu SMS, které za měsíc pošlou. Výsledek testu nezávislosti byl $\chi^2 = 9,9$, je tedy vyšší než $\chi^2_{0,05}(4) = 9,49$. Koeficient kontingence vyšel 0,27. Opět je zde problém s četností v některých kategoriích, což může mít vliv na výsledek χ^2 .

Druhým statisticky významným výsledkem byl vztah mezi oblíbou žáků a kolik zaplatí měsíčně za provoz svého mobilního telefonu, zde hodnota výsledku byla $\chi^2 = 9,43$, což je vyšší než $\chi^2_{0,05}(3) = 7,81$, a koeficient kontingence je 0,26. Zde nastává stejný problém jako u prvních dvou signifikantních výsledků. Opět se vyskytuje malá četnost v některých kategoriích. Výsledek tím může být do určité míry zkreslený a nepřesný.

Poslední statistické výpočty se týkaly těchto vztahů: náklonnost žáků a kolik zaplatí měsíčně za provoz mobilního telefonu; náklonnost žáků a používání loga; náklonnost a komu nejčastěji volají; náklonnost žáků a komu nejčastěji posílají SMS. Výsledky uvedených hypotéz se pohybovaly v rozmezí $\chi^2 = 1-6$ a koeficient kontingence C byl v rozmezí 0,1-0,2. Z tohoto důvodu se přijímá nulová hypotéza.

Statisticky významný výsledek vyšel u vztahu náklonnosti žáků a počtu SMS, které měsíčně pošlou. Výsledek vyšel $\chi^2 = 11,15$ a je vyšší než tabulkový $\chi^2_{0,05}(4)$, který je 9,49, i koeficient C je vyšší než u ostatních výsledků tohoto koeficientu, zde je C = 0,28. U tohoto vztahu je četnost v jednotlivých kategoriích menší jen u dvou, ale i to může mít vliv na výsledek χ^2 .

Závěr

Ve své práci jsem se zabýval tématem „vlivu mobilních telefonů na postavení žáků ve vrstevnické skupině“ nebo také „žáci v éře mobilních telefonů“. Tento příspěvek se opírá o poznatky z oblasti sociální psychologie (malé sociální skupiny, normy skupiny, pozice jedinců ve skupině), pedagogické psychologie (školní třída, role žáka a role spolužáka) a o informace z oblasti radiokomunikace.

Ve svém výzkumu jsem si stanovil několik cílů a položil několik hypotéz. Mezi výzkumné cíle patřilo: získat data o postavení žáka ve školní třídě a data o využívání mobilních telefonů. Třetím cílem bylo vzájemně porovnat tyto údaje. Metody, které jsem použil pro získání dat, byly sociometrický-ratingový dotazník (SO-RA-D) a mnou vytvořený dotazník týkající se mobilních telefonů. Pro vzájemnou analýzu jsem použil test nezávislosti pro kontingenční tabulku a koeficient kontingence C. Výzkumný vzorek se skládal z 8 tříd základních škol v Chebu. Věkové rozmezí probandů bylo 11 do 16 let.

Zjištěné výsledky jsem prezentoval své kolegyni, která mi řekla, že „bych měl být rád, jak výzkum dopadl, a to proto, že tento výsledek alespoň poukazuje na to, že o postavení žáka rozhodují jeho osobnostní charakteristiky a vlastnosti, a ne nějaký hmotný technický předmět“ a těmito slovy bych chtěl ukončit svůj příspěvek, týkající se dětí a mobilních telefonů.

Literatura

- Černoušková, V. *Sociální psychologie*. Olomouc, UP 1987.
Hrabal, V., Hrabal, V. *Diagnostika – pedagogickopsychologická diagnostika žáka s úvodem do diagnostické aplikace statistiky*. Praha, Karolinum 2002.
Hrabal, V. *Sociometrický test*. Bratislava, Psychodiagnostické a didaktické testy 1990.
Hrabal, V. *Pedagogickopsychologická diagnostika žáka*. Praha, SPN 1989.
Lašek, J. *Sociálně psychologické klima školních tříd a školy*. Hradec Králové, Gaudeamus 2001.
Nakonečný, M. *Sociální psychologie*. Praha, Academia 1999.
Vágnerová, M. *Kognitivní a sociální psychologie žáka základní školy*. Praha, Karolinum 2001.

Odkazy z internetu

- http://mobil.idnes.cz/mob_ceny.asp?r=mob_ceny&c=A980405_0048032_mob_ceny#unas, 2005.
http://mobil.idnes.cz/mob_aktuality.asp?r=mob_aktuality&c=A031030_5236147_mob_aktuality, 2005.
http://mobil.idnes.cz/mob_tech.asp?r=mob_tech&c=A020121_0049687_mob_tech, 2005.